

Odessza az irodalomban

Szeged és Odessza, a két testvérváros nemcsak abban hasonlít egymáshoz, hogy mindkettő „a napfény városa”, hanem az irodalomban elfoglalt sajátos helyzetük révén is. Ahogyan Szeged a magyar irodalomban, úgy Odessza az oroszban különleges szerepet tölt be. Mi büszkén tartjuk számunk Szegedi neves íróitól, Janus Pannoniustól Jókain, Móriczon, Bródyn, Krúdyn, Kosztolányin át olyan ma élőig, mint Veres Péter, még inkább a hosszabb-rövidebb ideig itt élők, az „átutazók”, Mikszáthtól Gárdonyin, Thúrjn, Babits, József Attilán át Radnóti Miklósig. S a földinek kijáró becsülettel őrizük a sajátos szegedi irodalom klasszikusainak — Tömörkénynek, Morának, Juhász Gyulának — életművét, hiszen ezeket elsősorban és főképpen ez a város, ez a nép formálta, táplálta.

Odessza ugyanígy ápolja a falai között megfordult nagy írók és költők emlékét. Puskinét, s a lengyel Mickiewiczét, Gogolét és Gorkijét, Majakovszkijét, s a ma is élő Pausztovszkijét. S a szovjet irodalom története külön színtként tárgyalja az odesszai írók, költők jeles csoportját — Babelnak és Katajevnek, Ilfnek és Petrovnek, Bagrickijnek és Gehtnek — életművét, mert bennük is érzik a Fekete-tenger sós íze és ott munkál a zsilongó kikötőváros jellegzetes lüktetése.

Mint Szegedéből, Odessza irodalmából is külön antológiát lehetne — s egyszerű tán kéne is — összeállítani. Most csak kóstolót adhatunk.

PÉTER LÁSZLÓ

Puskin déli száműzetésének utolsó éve

Odesszában így éltem

lakkor...

Puskin

Egy tűző nyári napon, 1823 július 3-án a Tirasz-polszki sorompó irányából könnyű bérkocsis érkezett Odesszába. A konflis az Itáliaszakaja (ma Puskin) utca felé tartva, nagy porfelhőt eresztve haladt a város közepére, a város közepére. Itt a 13. sz. ház, egy szálloda előtt állt meg. Puskin lépett ki belőle. Mögötte hú „bácsikája”, Nyikita haladt, a költő szerény holmiját hozva.

Így kezdődött Puskin életének odesszai szakasza. Több mint egy évig (1823. július 3-tól 1824. július 31-ig) élt a nagy orosz költő Odesszában. Ez volt Puskin politikai, úgynevezett déli száműzetésének utolsó éve.

A város egyik legődönbebb terén, a Martinov (régen Görög) téren áll az 5. számú ház. A múlt század húszas éveiben ezt a városrészt a török iga alatt selyesülő Görögországból menekültek lakták.

A térhez simuló Vörös közben mindezeidig fennmaradt egy kis házikó (Vörös köz 13.), amelyikben a török megszállók elleni felkelést tervező görög hazafiak titkos társasága, az úgynevezett Heteria gyülekezett.

Puskin, aki sok heteristának volt barátja, gyakran megfordult itt. A szabadságszerető költőnek — a dekabrizmus énekesének —, minden rokonszenve a leigázott görögöké volt. Hősi harcuk több nagyszerű költemény megalkotására ösztönözte. *(Szabadság, Egy görög lányhoz... stb.)*

Odesszában Puskin, akit hivatalosan Novorosszipszki terület irodájába szólított a kötelesség, saját meghatározása szerint „száműzött fogolyként” élt. A terület főkegyurja egy dolyfős főúr, M. Sz. Voroncov gróf volt.

A Vörös köz a Deribászov (régen Gimnazista) utcára nyílik. Itt a 24. szám alatt volt a főkegyuróság irodája, melyben Puskin jelentéktelen hivatali minőségben dolgozott.

A költő még a hivatalban is hasznos és érdemes munkát talált magának. Voroncovék nagyszerű könyvtárban politikai, történelmi és filozófiai műveket olvasott. Megtalálta és lemásolta az egyik íratot, II. Katalin feljegyzéseit; ennek 1859-ben, a puskinni másolat alapján Herzen által történő kiadása az önkényuralomra és jobbágyi rendre mért ütésekként csattant.

Puskin és Voroncov között már az Odesszában töltött első napokban ellenséges viszony alakult ki. Lén-

nyegében politikai konfliktus, amelyben az egyik oldalon Puskin, a dekabrizmus énekes, a másikon pedig Voroncov, az önkényuralom dühödt védelmezője állt. Hatalmával visszaélve Voroncov minden eszközzel támadta és üldözte a költőt. Puskin nem maradt a főúr adása, és az önkényre találó és csipős epigrammákkal válaszolt. Különösen az egyik népszerű:

Ó félig bátor, félig gyáva, S mindehhez még félig [ripók].

De ebben, tudjuk, [nemsokára, Egésznek fogjuk látni őt. Radó György fordítása]

A régi hivatali épület mellett húzódik a Városi kert. Legőregebb fáját, egy ágas-bogás topolyát, alacsony kőkerítés veszi körül. A fa Puskinnal egykorú.

A Deribászov utca 18. számú ház a régi Richelieuliceum épülete, ahol a nagy költő mindig szívesen látott vendég volt. A közelben található a Színház (Teatrál-naja) tér és a színház. A költő gyakran töltötte itt estéit, hiszen kedvelte és nagyra értékelte a zenét:

De már az est régen [leszállott, Az Operába! Vágy repít: Új Orpheus — Rossini vár ott, Akit Európa istenit]

Aprily Lajos fordítása — írta a későbbiekben az Anyegin című regényében, Odesszára emlékezve. A színház épülete, melyet Puskin látogatott, 1873 január 2-án éjjel leégett. Helyén áll a mai Opera- és balettszínház.

A színházról hazatérve a déli éjszakában gyönyörködött, melyet olynagyszerűen írt le Anyegin utazásában:

Késő van már, Odessza [alszik, Az éj szellőtlen és meleg. Hold kel, finom fátol]

Az égen. Csend. Más hang [remeg, se hallszik,

Részlet az Anyeginből

I. fejelet, 50. vers „Ezt Odesszában írtam”

Várlak, szabadság drága napja! Jössz-e? Mikor jössz? — kérdezem; A parton köszölök kutatva S vitorlásoknak int kezem. Szabad hullám-útján az árnak, Hol hab s vihar veszélye várnak, Mikor futok távolba már? Ideje itt hagynom a sivat. Ellenséges vízem s világom, S elérve dél két tengerét, Meglátni Afrikám égét, S bánkódni zord orosz hazámon. Hol szívem sajtott, szeretett, Hol eltemettem szívemet.

APRILY LAJOS FORDÍTÁSA

Gogol öt hónapja

vetkezmenyei, és Gogol fájdalommal élte át alkotói balsikerét. Az író ereje napról napra csökken: gyakran testi gyöngeség fogta el. 1848. május 6-án hagyta el Odesszát.

A következő két évben egészségi állapota folyamatosan romlott. A kemény északi fagyok elől menekülve határozott úgy, hogy 1850—51 őszt és telét Odesszában tölti. Egy esős őszi napon, 1850. október 24-én érkezett, bérelt fogaton. Nagybátyjának, A. A. Troszcsinszkijnak házában szállt meg a Nagyezsgyin utca 11. sz. alatt. Ez alkalommal öt hónapot töltött Odesszában. A Holt lelkek második kötetén dolgozott, egyidejűleg műveinek négy kötetes kiadását is előkészítette.

Ebben az évben a tél szakatlanul meleg volt. Az őr naponta tett sétákat a városban. Estét ismerőseinek, a Repnyin és Gagarin családoknak körében töltötte. Különös öröm volt számára, hogy barátjával, L. SZ.

Tumanszkij

Odessza

Vaszilij Ivanovics Tumanszkij (1800—1860) ukrán költő, nemesi családból származott, és diplomáciai szolgálatot teljesített. Jellegzetesen romantikus lírikus.

E földön, mely dicső múlt harcokról neves, hol a szemnek az ég sokáig kellemes, hol nyírfák sűgnak, és vizrónak kéjke árad, káprázató a fény a zord észak fiának. Az esti fellegek könnyű árnyában itt a kertek illata szinte megrészegít. Holdfényvel, kéjesen borul a langyos éj rám; az arany partokon, ezüst hullám taréján ifjak játszi, vidám csapata integet, és bárkák szedelik a tajtékos vizet. Itt már a csendes ősz békés derűje érik, a dombokat szőlők kéréja őrzi végig, és a lányok! Olyan gyönyörű mindenik, merész tekintetük lesütik, felvetik, a táncban tüzesek, a gyönyörtől hevülnek — s a vándort, engemet, értelenségük öl meg.

TÓTFALUSI ISTVÁN FORDÍTÁSA

A forradalom költője

Eduard Grigorjevics Bagrickij (1895—1934) robusztus és romantikus egyéniség volt, ha hihetünk a kortársak emlékezéseinek. Egyike azoknak az irodalmároknak, akik a forradalom után közvetlenül Odesszából indultak, és e sajátos, forradalmi és anarchisztikus indulatoktól fűtött déli város szellemét közvetítették az orosz literatúrában.

Versével azonnal feltűnt, és ebben nem csupán mon-

dánivalójának elemi ereje, minden sorából kitetsző hatalmas szabadságvágya segítette, hanem verseinek egzotikum, különleges nyelve, eredeti ritmikája. Általában a polgárháború vés képei ragadták meg figyelmét, ezeket növeszti hatalmas víziókká. Fantáziájában a népköltészet törvényei szerint növekednek a kópéságok népfelzabarádással, a gonoszított embertelenségükkel világokat sodró bünténnyé.

A líceum tanára

Mickiewicz Pétervárótt kapcsolatba lép a küszöbönálló cárellenes felkelés haladó nemesi vezetőivel — erről azonban a hatóságok nem szereznek tudomást. Sőt, nyilván úgy vélik, hogy az immár nagyhírű lengyel költő ott, hazájától és a lengyel szabadságmozgalmától elszakítva, nem árthat az uralkodó rendszernek. Mickiewiczet a napsütötte Döle küldik, s az odesszai líceumban tanári állást adnak neki.

Odesszában, a fiatal és rohamosan fejlődő kereskedő-kikötővárosban, ekkor népes lengyel kolónia él, és igazi déli hevésséggel kavarog, pezseg az élvezetekben dúskáló felsőbb társaság v.dám élete. Ez a társaság, ez a hangulat Mickiewiczet is magával ragadja. Szerelmes, in-

cselkedő szonettjeiből érezzük, hogy odesszai tartózkodása idején valóban élvezni akarja a könnyű életet, jól-lehet több versében megélik, kor is megcsendül a honvágy, az elvesztett haza forró szeretetének fájdalmas hangja, s már egyre több jele mutatkozik a realizmusnak... A tompán csengettő bánatot csakhamar a kiábrándulás, a csömör hangulata váltja fel. Mickiewicz maga kéri áthelyezését. Moszkvaji állást kap.

Radó György bevezetőjéből Mickiewicz: Krimi szonettek című kötetében.

a hullám, melyben ritmus árja zsong, a négerajak száraz hallgatása, a két kiálló, makacs pocacsont... Hordoztalak a harc zajába hullva téged magamban rohamok alatt...

— Tied vagyok! — dalolta Mariula, hol tűz világít lomha sátrakat... Várok megint: míg belefű a kürtbe sztyeppék fűvén heverő hű hazám... Az őz a dnyeszeri mocsárba tűn be bűjdosva jázni halgatos taván. Táborhelyet kínálnak itt az árnyak, a tölgyesekben tisztább itt a hang. Kivert csavargók, koldusok, cigányok: lovak zóját figyeljük nyugtalan. Ó, nyárj hó!

A déli égből égő sugára Besszarabiára tűz... E harci polit-osztály fegyverértő költője, te, a tűzünkhöz leülz... Álom, megállj... Csupán a hullám csattan. Harc nincs, ha nincs. Csak moszkvai zajok. És mégis, én lehajlok áhitattal, s fölemelem elejtett pisztolyod.

VERESS MIKLÓS FORDÍTÁSA